РЕЦЕНЗІЇ

REVIEWS

ISSN: 2411-6181(on-line); ISSN: 2311-9896 (print)
Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian – Romanian scientific journal, 2024, № :2 (38), P. 158-160

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИЖКУ ЕСЕ «МІСЦЕ СИЛИ», І. І. СТЕФ'ЮК, БРУСТУРИ: ТОВ «ДИСКУРСУС»: ВИД-ВО «БРУСТУРИ», 2024. 388 С.

Ольга МЕЛЕНЧУК,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
o.melenchuk@chnu.edu.ua

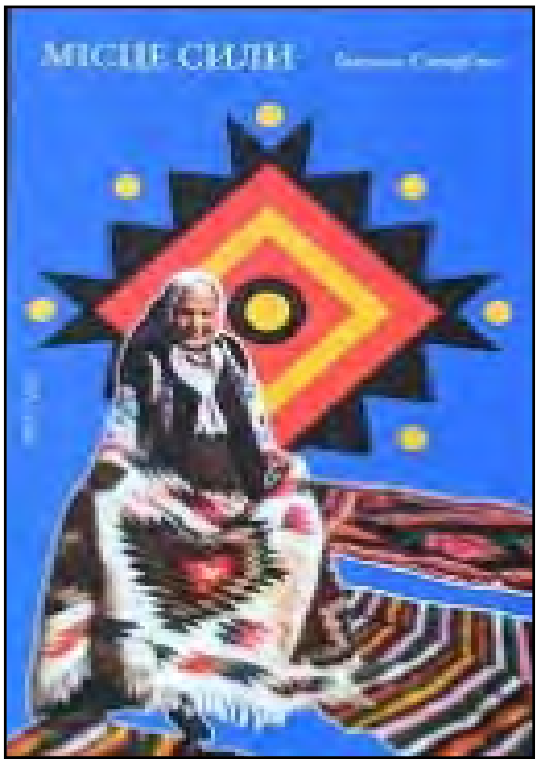
REVIEW OF THE BOOK OF ESSAYS «PLACE OF POWER», I. I. STEFYUK, BRUSTURY: DISKURSUS LLC: BRUSTURY PUBLICATION, 2024. 388 P.

Olha MELENCHUK,
Yurii Fedkovych Chernivtsi National University.
ORCID ID: 0000-0002-1382-7360

Melenchuk Olha. Review of the book of essays «Place of power», I. I. Stefyuk, Brustury: Diskursus llc: Brustury publication, 2024. 388 p.

Comprising two principal sections, "Signs and Symbols" and "Names," I. Stefyuk's book meticulously traces the genesis of folk traditions within the cultural tapestries of Ukrainians, Jews, Moldovans, Romanians, Germans, and Poles. The author undertakes a rigorous investigation of their diverse customs, rites, celebrations, and spiritual practices, pinpointing their distinct local manifestations.

Key words: *tradition, folk, conservation, intangible, heritage.*

Сила народної традиції у міжрегіональному етнографічному дискурсі

Про життєдіяльність народу, його практичний досвід, що передавався з покоління в покоління, звичаї, обряди, святкування, духовні практики розповідає книга розмислів, культурологічних есеїв, нарисів, етюдів «Місце сили» (2024) кандидатки філологічних наук, літературознавиці, етнографині, письменниці, членкині Національної спілки письменників України Івanни Стеф'юк. Під яскравою палітуркою, на якій зображена зі своїми виробами майстриня із присілка Тораки (Путильщина), умістилося майже вісімдесят різнотематичних матеріалів, погрупованих за двома розділами («Знаки і символи», «Імена»), де, наче під мікроскопом, з дослідницькою скрупульозністю розглянуто важливі складові цілого пласту української народної традиційної культури. Зміст книги достатньо строкатий, оскільки зачіпає широке коло актуальних питань, пов'язаних з виявленням, збереженням та популяризацією всього того, що є витвором людської праці, уяви та фантазії.

Символічна назва книги відображає авторську світоглядну позицію щодо неповторності української землі, бо, як стверджує І. Стеф'юк, «Я живу в місці сили. У країні-дивовижі – Україна. Яка своїми культурними кодами здатна заговорити навіть глобальні катаклізми. Відвернути їх. У країні, де над соняшниковими полями грає веселка, а над лихом і травмами переможно танцює життя…». Дослідниця не ідеалізує, навпаки, з винятковою фаховістю доводить, наскільки багатогранною в своїй основі і вельми глибинною, до кінця непізнанною, є українська культура.

Уже понад п'ять років І. Стеф'юк курує етнографічним проєктом «Спадщина» та веде відповідну сторінку у Фейсбуці, на якій оприлюднено сотні дописів, що стосуються наукової роботи Буковинського центру культури і мистецтва, де працює авторка завідувачкою науково-методичного відділу дослідження та популяризації традиційної культури, тому поява книги – це результат активної, багатоаспектної роботи у сфері пізнання духовного і матеріального спадку українців Буковини, Покуття, Гуцульщини та Опілля.

Етнографиня уважно і прискіпливо розкриває глибокі сенси колективної творчості, пов'язаної з відзначенням календарних свят різними національними спільнотами – українцями, румунами, молдованами, німцями, євреями, поляками; унікального за своєю суттю обряду або традиції, наприклад, одягової чи кулінарної; духовні практики; зосереджує увагу на окремих елементах нематеріальної культурної спадщини, особливо тих, що включені до Національного переліку НКС України («Новорічна

традиція буковинського маланкування», «Гуцульська боднарка», «Буковинська та бессарабська тайстра: традиції виготовлення та побутування», «Буковинське поминальне деревце з дарами», «Буковинський урочистий вінок з ковилою», «Коболчинська кераміка»); та змальовує етнографічний контекст в цілому через видатні постаті української культури, залучаючи для осмислення багатий джерельний матеріал.

У першому розділі «Знаки і символи» за календарно-обрядовим принципом в об'єктиві авторської уваги – традиції святкування Різдва та його відзначення на початку XX століття через призму літературних джерел. Описує дослідниця кулінарні звичаї покутян, зокрема подає найменування та особливості приготування різноманітних різдвяних страв (кутя, узвар, святошні калачі, креплики, тушкована риба з підпеньками та морквою, «шухи» або «за́куска», фасуля-коло́чінка, «пироги двоякі», гречка з оселедцем, пампу̀шки, «горішки», цвібак), запропоновано рецепти страв в індивідуальному приготуванні відомих на Покутті сестер – художниці Марії Карп'юк та громадської діячки, дружини Марка Черемшини Наталії Семанюк із записів колишньої директорки Снятинського літературно-меморіального музею Марка Черемшини, краєзнавиці Руслани Кірєєвої.

Фокусуючись на календарній обрядовості, зокрема традиції новорічного маланкування, у низці матеріалів І. Стеф'юк детально розглядає особливості традиційних костюмів дійових осіб цього яскравого дійства, головні атрибути персонажів, порівнює та виокремлює спільні риси семантико-символічного трактування мотивів, образів та предметів використання у переплетенні між східною, західною та південнослов'янською традицією, як наприклад, в есеї «Бессарабські «діди з таланками», болгарські кукери і їхня обрядова таємниця». Авторка проводить аналогії символічності образів Діда, «Кукерів» та атрибуту «таланки» (пастуші дзвоники, що нашиваються на костюм персонажа) в різних європейських культурах (українській, чеській, болгарській, словенській). Примітно, дослідниця розкриває значення того чи того обряду, традиції у широкому контексті, в міжкультурних взаєминах, що відображає етнічну своєрідність та ментальні особливості конкретного етносу.

Великодній тематиці присвячено нариси «Живе серце Великодня і „поціловані" писанки», «Два кошики і ритуальна трапеза: що це значить для буковинців», «Цукрові писанки та уквітчані гойдалки – деякі спостереження за міськими великодніми традиціями», в яких авторка досліджує духовну та практичну складову Великодня. Зокрема йдеться про символічність писанки та її різновиди, орнаментальні особливості; звичай «ходити у кукуци» (кукуци – булочки або печиво, яке дають дітям, котрі приходять до господарів у середу або четвер перед Великоднем); ритуальну трапезу «накривати грібки» та поминальний обрядовий дар «помана»; обрядову їжу у єврейській та польській культурі; великодні традиції в місті та селі тощо.

У літньому циклі авторка відводить до плювіальних обрядів на викликання дощу («хования ляльки», «папаруда», «напування землі»), способів захисту дому від грому та блискавки; святкування Івана Купала; петрівчаних обрядів – дитячої пастушої традиції викопувати на свято Петра і Павла круглі або квадратні столи у землі, за якими проводять ритуальну трапезу.

Заглиблюючись у сімейну обрядовість, у поле зору авторки культурологічних нарисів потрапляють пологовий, весільний та поховально-поминальний цикли життя. З'ясування етимології слова «доля» й пов'язані обряди з цим поняттям, наприклад, «плетіння долі» (обрядове плетення вінків та гірлянди з барвінку у передвесільному періоді на Львівщині), випікання весільного обрядового хліба в Опіллі «доля»; у родильній обрядовості з долею співвідносяться «12 судців» (невідворотність долі у час народження дитини) або обрання собі долі, що має назву «на свій хліб» тощо, засвідчують сакрально-глибинні коди перехідних етапів людського життя. У цьому контексті запропоновано уважніше придивитися до першої купелі немовляти залежно від статі дитини, обряду «рубати пута» (йдеться про символічні дитячі окови, що заважають дитині ходити), перших пострижин або до обрядових дійств за участю дітей: «проші предчіт» (прощення гріхів прапародичам), «хования ляльки» (на викликання дощу), у посівальній традиції, весільних обрядах (у ролі світилки, дружки, дружби), а при досягненні підліткового віку хлопці та дівчата стають учасниками посвят до когорти молоді.

Наприклад, з поховальною обрядовістю пов'язана традиція вшановувати предка, цим самим дослідниця не так заперечує, як знаходить відповідники святу «Halloween» («Вечір усіх святих») в українській культурі, коли в різні календарні цикли вшановують душі померлих (у «задушну», «дідову» / «Дмитріївську» суботу – у першу суботу листопада; на Святий вечір (сіно та дідух на столі – символи предка); у Великодні свята; на Провідну неділю та Трійцю). Окремо авторка описує традицію, поширену на Західній Україні, – світити задушні свічки за померлими. А коли зупиняється життя людини, існує традиція як в українській, так і в румунській культурі виготовляти спіральні поминальні свічки («сточок», «тояг»), які довжиною сягають зросту померлого. «Виготовлена за спеціальним каноном ритуальна свічка є ритуальним двійником людини, і вона горітиме найдовше з усіх поминальних свічок. Горітиме дуже повільно – жевріти, як пам'ять. І символізуватиме один з найбільших переходів. А можливо, повернень? Адже в наших традиціях багато смислів перетікають по спіралі…», – підкреслює І. Стеф'юк, наголошуючи на семантико-символічній функції спіральних поминальних свічок. Експедиційні подорожі дослідниці у румунські села Горбова, Острица, Коровія, Сучевени, Просіка та ін. Чернівецької області допомогли заглибитися у тему поминальної обрядовості на Буковині та виявити локальні особливості. Увага авторки зосереджена зокрема на традиції «вистеляння символічних порогів» й роздаванні поминальних дарів. На основі експедиційних даних, зібраних упродовж 2021-2023 рр., за свідченням носіїв традиції, одним із різновидів обрядового поминання – виготовлення поминального деревця з дарами, залежно від місцевості та традиції збирання має різні назви: «пом», «парастас», «прутчик», «деревце», «садочок» «Царські врата». У 2023 р. цей поминальний атрибут

занесено до Національного переліку НКС (охоронний номер – 069 н.к.с.).

До Національного переліку нематеріальної культурної спадщини у 2023 році було внесено і буковинський урочистий вінок з ковилою (охоронний номер – 075 н.к.с.), жива традиція виготовлення і носіння якого характерна для окремих сіл Буковини (Рідківці, Топорівці, Магала) й пов'язана водночас з весільною обрядовістю, а в селі Мамаївці Чернівецького району такий вінок можна запримітити у маланкарському дійстві, на чому авторка також робить суттєві акценти. Крім того, на основі розповідей майстринь, розкриває деталі технології виготовлення таких вінків, виокремлює спільне побутування цього елементу не лише в українській культурі, а й у болгарській, де вінок з ковилою вважається власне атрибутом дівоцтва. Разом з тим простежено різноназивання залежно від форми вінка чи середовища побутування.

Звідси постає тема традиційної одягової культури українців. Дослідниця акцентує увагу лише на окремих елементах вбрання, наприклад, деталізує на давньому жіночому головному уборі – намітці, альтернативні назви – перемітка, руб, серпанок, рушник, штерґарь, повітка; вказує на ритуальне, естетичне та практичне призначення цього виду головного убору, подає способи пов'язування. Так само, як вінок з ковилою, намітка використовується для створення образу Маланки й виконує символічну функцію. Причому слід дотримуватися спеціальної технології пов'язування, бо, якщо її знівелювати, за словами авторки, «як розповідають знавці традиції, хлопець-виконавець ролі не матиме чоловічого щастя і не одружиться». В іншому етнографічному есеї йдеться про народний промисел – традицію виготовлення сукна, з якого шиють різні елементи одягу (штани, мантлі, гулі, сердаки). Доповненням до традиційного народного вбрання, є тканні торбини – тайстри, які носять через плече та виконують суто практичну функцію. Авторка книги з'ясовує семантико-смислову роль яскраво орнаментованих тайстр, зокрема розкриває зміст орнітоморфних мотивів. В іншому матеріалі «Колесо долі ткацької» загалом підкреслено важливе значення ткацького ремесла в народній традиційній культурі.

Дослідницька увага І. Стеф'юк прикута і до гастрономічних традицій українців. Один із етнографічних образків стосується кулінарних традицій приготування голубців (галушок), їх єврейсько-українських перегуків, історії походження цієї страви. Розглянуто й традицію гуцульського сироваріння, зокрема акцентовано на смакових якостях, в чому полягає різниця між будзом, бринзою, вурдою й на технологіях їх виготовлення за запропонованими рецептами. Візитівкою традиційної гуцульської кухні вважається бануш з бринзою і грибами, а також грибна юшка, про що авторка мовить в есеї «Гриби – на гроби?» та розглядає тему грибів з кулінарної точки зору й снотлумачної традиції. А ще у книзі йдеться про їстівні іграшки – сирні коники, весняні пташки з тіста, ритуально-обрядового призначення, карамельні «кугутики» та ін.

Висвітлюючи питання традиційного побуту українців, І. Стеф'юк виокремлює різні види трудової діяльності наших предків: щоденну, найману або кріпосну, добровільну колективну працю (клака, толока, черга, супряга) та пов'язані з цим обрядові дійства, зокрема згадує про давню традицію «купання в глині», що має жартівливий підтекст. Зроблено акцент на етимології слова «криниця» та її призначенні в суспільно-побутовому житті, простежено функціонування цього поняття у фольклорно-літературних творах, віруваннях та ритуальних діях.

В українській народній культурі особливе значення має символіка рослин, на чому деталізує у своїй книзі І. Сеф'юк й з'ясовує символічне значення кропиви, її використання у побуті та магічних діях. Чи подає перелік дерев (вишня, береза, калина, дуб), які висаджують на знак пам'яті про померлих.

Культурологічний аспект мають есеї, присвячені дослідженню розвитку мистецтва фотографії в Україні та її перших творців, простежено історію виникнення галицьких різдвяних листівок. З погляду минулого дослідниця розкриває секрети жіночої краси, таємниці козаків-характерників, що володіли магічними та мантичними практиками, традиції буковинських ромів тощо.

У другому розділі книги з промовистою назвою «Імена» понад два десятки нарисів культурологічного спрямування присвячено різним постатям, котрі залишили помітний слід в історії української культури. Мова про письменницю Ольгу Дучимінську, про поезію Ірини Баковецької й Богдана Мельничука, записи народних казок Михайла Івасюка, фольклористичну діяльність Івана Безручка, краєзнавчі дослідження Руслани Кірєєвої, спогади із далекого дитинства Миколи Шкрібляка, здобутки буковинських народних майстрів – ткалю Марафту Шемчук із с. Брусниця та майстра художнього різьблення по дереву Володимира Ворончака з Вижниці та багато інших пізнавальних матеріалів на різні теми.

Про що б не писала дослідниця – єврейське свято Пурим, румунський вертеп чи «мерцішор», німецьке поселення Августдорф, засвідчує авторські різнобічні інтереси та ґрунтовний підхід щодо пізнання й глибинного осмислення витоків і побутування тої чи тої традиції. Питання нашарування культурних пластів через взаємодію різних етносів, що проживають не лише на території Буковини, а й України в цілому, визначає змістову складову книги «Місце сили» І. Стеф'юк та її беззаперечну цінність в багатогранності висвітлення актуальних питань з українського літературознавства, фольклористики, етнографії та культурології зокрема.

***Received**: 21.11.2024*
***Advance Access Published**: December, 2024*

© O. Melenchuk, 2024